

praks. Socialno-konstrukcionistična metateoretska avantgarda si namreč prizadeva emancipirati diskurz, s čimer pa v bistvu nadaljuje to, kar so počele vse diskurzivne prakse: skuša nas prepričati, da vodijo njeni vpogledi k bolj progresivnemu, liberalnemu in tolerantnemu političnemu in intelektualnemu življenju. Zanimiv konkreten Gergenov preblisk je (utopičen) predlog premika *od identitetne politike* k združevalni, prodorni in kolaborativni *politiki odnosov*, ki si prizadeva za udejanjanje »umetnosti skupnega življenja«. Toda vprašanje je, ali lahko izstopimo iz realnosti, katere smo ustvarili, in pogledamo, kdo govori, kdo je utišan. V socialnem konstrukcionizmu se skriva še ena zagata. Če se razglašas za socialnega konstrukcionista, to implicira, da si racionalen, razumen, korekten, kar je vsekakor »in«. Kajti: »konstrukcionistična kritika vitalno razširja naše kapacitete za razumsko deliberacijo in societalni angažma« (str. 31). V tem smislu lahko govorimo o socialnem konstrukcionizmu kot o sloganu, osebni poziciji. Če si socialni konstrukcionista, potem se zdi, da veš, kaj je »dobro« in si prizadevaš za »dobro« znanost in za »dobro« družbo. Kritikam navkljub, Gergen ponuja skozi socialno-konstrukcionistično optiko s svojimi diskusijami problemov, ki so inherentni tradicionalnim empiričnim predpostavkam in metodologiji, ostro in prodorno kritiko sodobne psihološke in tudi širše družboslovne literature. Poleg tega je njegovo pisanje izvrstna kritična refleksija odnosa med teorijo in prakso. V duhu svojih lastnih sugestij je Gergen konstruiral drzno teorijo; teorijo, ki je polna specifičnih, toda samo začasnih odgovorov.

Nikola Janović

**Uroš Grilc: O filozofiji pisave. Na poti k Derridaju. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2001
312 strani, (ISBN 961-6376-10-1), 2.713 SIT**

Derridajevo misel nenehoma srečujemo zadnja štiri desetletja, od prve objave teksta »Introduction« (1962) – uvoda k Husserlovi *L'orgine de la géometrie*, v katerem je Derrida s problematiziranjem pisave kot filozofske teme *par excellence* postavil temelje dekonstrukcije, in prve objave teksta »Geneza in struktura ter fenomenologija« (1964) – ki ga najdemo v *L'écriture et la différence* (1967) in je vsebinsko prvi tipični dekonstrukcijski tekst, pa vse do danes, ko že govorimo o ti. dekonstrukcijski šoli. Zato ni nič manj presenetljivo, da dekonstrukcijski misli Jacquesa Derridaja v slovenskem prostoru posvečamo posebno mesto, bodisi v filozofskih krogih bodisi v literarni vedi, predvsem z delnimi objavami njegovih tekstov in celostnimi prevodi njegovih del. Do sedaj smo se tako imeli priložnost seznaniti z dekonstrukcijo znaka v *Glasi in fenomenu* (Studia Humanitatis, 1988), z opredelitvijo terminov dekonstrukcije v *Pismu japonskemu prijatelju* (Problemi-Eseji, 1993), z vprašanjem strukture v *Struktura, znak in igra v diskurzu humanističnih znanosti* (Literatura, 1993), s filozofijo razlike v *Izbranih spisih* (Krtina, 1994) in z zbornikom *Pisava in transcedentalno* (Problemi, 1998), o signaturi v zborniku *Sodobna literarna teorija* (Krtina, 1995), z vprašanjem metafore v *Freud in scena pisave* (Problemi, 1995), s filozofijo pisave v *O gramatologiji* (Analecta, 1998), z vprašanjem pristopov in tradicij skozi interpretacijo Heideggerja v *O duhu* (Analecta, 1999) idr. – s temami, ki povzemajo in so dejansko predmet Derridajeve (dekonstrukcijske) misli.

Uroš Grilc na svoji filozofski poti (k Derridaju) potuje in srečuje Derridajevo misel ter jo sistematično zapisuje. Rezultat teh srečevanj, branj in zapisovanj je knjiga *O filozofiji pisave*, ki se nam kaže kot logično nadaljevanje oziroma dopolnilo zbornika *Pisava in transcedentalno*, ki je odprl sodobni filozofski diskurz. V tem smislu Grilčev pristop k Derridajevi misli ne reducira dekonstrukcije na filozofsko metodo, kot pri nas to počne Janko Kos, ampak ostaja znotraj obzorja dekonstrukcije in jo preči. Preči jo tako, da de-konstruira Derridajevo misel in jo strne okoli

filozofije pisave, ki napeljuje na »la différence« – razliko, ki zadeva izključno raven zapisa (str. 14), kar pomeni, da je usmerjena v znotraj tekstualni zapis. Dekonstrukcija se zato osredotoča na vsak tekst posamezno tako, da v celoti zajame njegovo notranjost, jo poskuša razumeti in istočasno poiskati robne meje (metafizičnih) pojmov, notranji prepad – protislovni moment, ki se kaže kot razpoka, ki spodnaša manifestni smisel teksta.

Grilc s svojim preglednim pristopom k Derridajevi misli omogoči uvid v dekonstrukcijski potek in v sposojene (metafizične) pojme, ki jih dekonstrukcija (iz)rablja kot orodje za razdiranja in ponovna zgrajevanja filozofskih sistemov, ki jih dekonstruira. Tako na poti k Derridaju srečamo klasični kanon: dekonstrukcijo Saussurjevega znaka in kritiko logocentrizma, dekonstrukcijo Husserlove filozofije – o statusu pisave, govora in idealnih objektov (ki je zajeta v tekstu *Vprašanje po izvoru geometrije kot intencionalno – zgodovinski problem*), ki odpira pot h klasičnima filozofskima tekstoma, kot sta Platonov *Faidros* in Rousseaujev *Esej o izvoru jezikov*. Natančneje srečamo de-konstruiran filozofski kanon, ki se daje kot sled, po kateri nas pelje Grilc, da bi nam pokazal, da dela naštetih mislecev vsebujejo ali vsaj (prikrito) predpostavljajo nemetafizični nagib – ontološki status (pisave), ki pa je potlačen. Prav za to potlačitev se retroaktivno izpostavi, da je vzrok nekonsistentnosti znotraj (metafizičnega) besedila, ki se upira samemu besedilu in s tem ustvarja protislovje, na katero nakazuje dekonstrukcija. Grilc nam lepo ponazori, kako se dekonstrukcija začneja z aparatom, ki ga tekst sam ponuja in se izteče v nemišljeno aksiomatiko – npr. pisavo znotraj sistema logocentrizma in fonocentrizma, znotraj katerega ima privilegirano mesto logos, ki predpostavlja za Saussurja edino naravno vez med mišljenjem in govorom. Da bi bilo takšno mišljenje sploh mogoče – da je nemišljeno, pravzaprav tisto, kar je vselej že predpostavljeno – torej na nek način mišljeno, je za Derridaja zatekanje k pisavi nujnost (str. 67). Ustroj Derridajeve misli dekonstrukcije je v tem smislu (nujno) vezan na Husserla, ki je znotraj konstitucije idealnih objektov pisavo postavil pred govor in s tem prebil tradicionalni pojmovni okvir. Preboj pojmovnega okvirja na ta način dobi poseben pomen znotraj filozofije zgodovine, saj je v končni instanci preboj (ki analogno ustreza Freudovemu preboju; glej *Zapis o čudežnem bloku*) vzpostavil in na ta način določil mesto pisave. Ne samo, da je določil mesto pisave, ampak tudi vzpostavil določeno odprtje tekstov, mrežno povezanost med teksti omenjenih avtorjev – dekonstrukcijskih referenc, ki so zdaj vpeti v (nietzschejansko) ego tekstualnosti, in se na ta način izognil tradicionalni pojmovni hierarhizaciji in tekstualni zaprtosti.

Dekonstrukcijska razčlenitev omenjenih tekstov in njihova tekstualna igra, s katero je vzpostavljen odprti mrežni tekst, je igra dopolnila, konstrukcije in ustroja. Grilc nas v svojem potovanju pelje skozi to igro mrežne nedoločenosti in nedorečenosti, saj nas sooči z (metafizičnimi in nemetafizičnimi) pojmovnimi dvojicami: inteligibilno/materialno, govor/pisava, duša/telo, pomen/oblika, znotraj/zunaj, označenec/označevalec idr., ki so bodisi del metafizike prisotnosti, ali pa so glede na njo sekundarne – izvedene. V duhu dekonstrukcijske misli prav ti izvedeni – sekundarni pojmi, ki nastopajo v binarnih dvojicah, šele omogočajo tiste pojme, ki jim metafizika daje prednost, zato Derrida dekonstruira metafiziko prisotnosti in na njeno mesto postavi gramatologijo in načelo razlike.

Derridajevo filozofijo razlike, ki nastane »med« genezo in strukturo, Grilc prikaže ne kot arheologijo poti, ki se začne z *la clôturell' ouverture* (zapora/odprtje) in konča kot razlika, saj je, kot pravi avtor sam, že evidentno, da geneza razlike ni možna kot taka (str. 196). Razlike kot take ni mogoče časovno umestiti, saj je le-ta vselej že na delu in se zato kaže kot naknadnost. Torej ne gre za razliko kot temelj ali izvor, temveč za izvorno razliko kot (temeljno) gibalo (čeprav sedanjosti gibanja kot prisotnosti ni), ki ji moramo locirati prefiks vselej že (str. 197). Derridajeva igra razlike (*la différence*, *razlikovanje* ima v francoščini dvojni pomen – lahko ga beremo/razumemo kot razlika ali kot odlog), kot gibanje razlike (kateremu je analogno gibanje Zenonove puščice), intervenira točno v nečistem prehodu od empiričnega v transcendentalno in od transcendentalnega v empirično, toda v odsotnosti središča – metapozicije. Ali kot pojasnjuje Grilc, razlika ne obstaja kot neko prisotno bivajoče in ni neko *to on*, temveč se nenehno briše in obstaja le skozi sled,

skozi svoj zabris (str. 213) – torej razlika ni neko metagibanje, niti ne omogoča nekega gibanja, temveč omogoča diferenciacijo omenjenih razlik. Pogojno rečeno, znotraj tega sistema razlik predpostavlja točno tisto *la différance*, razliko in odlog, s katerima se vzpostavijo razlike kot take – torej kot razlike (same). Prav v tem pa je tudi »čar« potovanja in srečevanja, saj gre za Derridajevo misel o paradoksnem gibanju kot razliki oziroma prapisavi, ki se v formalnem smislu zarisuje kot razlika pred razliko.

Razlika pa je vselej že iterabilna, pogojena s ponavljanjem neke singularnosti – npr. signature glede na neko občost. Da bi pokazal pomembnost iterabilnosti za pojmovanje znaka in razumevanje literature, nas Grilc popelje (v knjigi) na zadnje potovanje Derridaju naproti tako, da sledi Derridajevi dekonstrukciji znaka-signature naslanjajoč se na njegovo delo *Signatura dogodek kontekst*, ki je nastalo po dekonstrukciji Austinove teorije performativa in iz kasnejših polemik s Searlom. Grilc v svojem potovanju ne obravnava Austinove teorije performativa, ampak se izključno posveti signaturi, njeni avtentičnosti in legitimnosti ter njeni vpetosti v igro ponavljanja, v katero je vpeta tisto, česar znamek je signatura: lastno ime (str. 264). Derridajevo izhodišče *Vojne lastnih imen*, ki ga najdemo v knjigi *O gramatologiji*, so Lévi-Straussovi *Žalostni tropi*, v katerem je opisan fenomen lastnega imena (plemena Nambikvar), na katerega se navezuje signatura – znamek, ki identificira in loči enega od drugih subjektov. Ločevanje se v Derridajevskem smislu izteka v zaplet, saj signatura sama zahteva proti-signaturo, kar nas prepriča, da gre za razlikovalni proces, ki pa implicira ponavljanje. Zato lahko trdimo, da je signatura v svojem jedru reproduktibilna in posnemljiva struktura (str. 290), v katero je vpisana možnost falsifikacije – točno ta možnost, ki signaturo šele konstruira kot signaturo. Drugače povedano, singularnost signature je vpeta v ponavljanje in s tem tudi v splošnost (občost) in kot taka predstavlja prehod med obćim in singularnim.

Knjigo *O filozofiji pisave – na poti k Derridaju* priporočam kot poučno branje vsem tistim, ki želijo spoznati temelje dekonstrukcijske misli, saj knjiga kot taka prinaša retrospektiven pregled Derridajevih dekonstrukcij, ki se neposredno nanašajo na sodobni filozofski diskurz, v katerem osrednje mesto zavzema pisava.

Ksenija Šabec

Sigmund Freud: Spisi o umetnosti. Ljubljana: Založba *cf., 2000 425 strani (ISBN 961-6271-40-7), 3.880 SIT

Medtem ko se je prvo ime psihoanalize, Sigmund Freud, širšemu občinstvu približal šele s pričujoćim delom *Spisi o umetnosti*, ki tako po svoji vsebini kot tudi formi odstopa od tradicionalnega koncepta psihoanalitićne metode, še vedno pa ostaja v njegovem okrilju, smo postali Slovenci Freudovih tekstov o umetnosti in njenem odnosu do nezavednega deležni šele trideset let po izidu avtorjeve prve knjige v slovenskem jeziku in po prevodih večine njegovih temeljnih del. *Spisi o umetnosti*, ki so nastajali bodisi kot študije ali kot predloge predavanj v letih 1905-1930, so zbirka dvanajstih psihoanaliz biografij posameznih literarnih in likovnih umetnikov ali njihovih glavnih likov iz umetniških del, ki jih je Freud v svoji klasićni psihiatrićni maniri med sabo tesno prepletal. Pri tem seveda ni – zaradi diskretnosti ali čistunstva – molće obšel vćdenj o seksualnih praksah in posebnostih osebe, ki jo je raziskoval. Nasprotno, prav tem praksam in posebnostim avtor pogosto posveća dovršen del svojih analiz, med katerimi najbolj izstopajo tri: *Spomin iz otroštva Leonarda da Vinci* (1910), *Michelangelov Mojzes* (1914) ter *Dostojevski in oćetomor* (1928 [1927]).